

Kriminalomsorgsdirektoratet (KDI)
Postboks 694
4305 SANDNES

Vår ref.:
24/00820-2

Saksbehandler:
Lise K. Raffelsen Hope

Dato:
19. desember 2024

Svar på høring - forebygging og håndtering av selvmordsforsøk, selvmord og selvskading i kriminalomsorgen

Barneombudet takker for anledningen til å gi innspill til nye retningslinjer for forebygging og håndtering av selvmordsforsøk, selvmord og selvskading i kriminalomsorgen. Med bakgrunn i Barneombudets mandat vil vårt innspill ha oppmerksomhet på barn i kriminalomsorgen.

Slik vi leser utkastet til nye retningslinjer, så dekker de sentrale områder i å forebygge og håndtere selvmordsforsøk, selvmord og selvskading i kriminalomsorgen. Samtidig er vi bekymret for at barns særlige rettigheter og behov ikke er tatt med i utkastet.

Vi anbefaler at

- barns rettigheter tas inn i nye retningslinjer
- barns særlige behov for god ivaretagelse i kriminalomsorgen tas inn i nye retningslinjer
- det gis et eget avsnitt/ egne underavsnitt om forebygging og håndtering av selvmordsforsøk, selvmord og selvskading hos barn i kriminalomsorgen

Barns rettigheter

Barneombudets rolle og mandat er å følge med på at barns interesser blir ivaretatt i lovgivning og at Norge overholder FNs barnekonvensjon.

FNs barnekonvensjon artikkel 37 og 40 setter rammer for barns rettigheter i straffesaker. Reglene er inkorporert i norsk rett og gjelder med forrang foran annen norsk lovgivning. FNs barnekomité tolker bestemmelsene og gir veiledning gjennom sine uttalelser. Komiteen utarbeider generelle kommentarer om hvordan reglene skal forstås og gjennomføres. Barns særlige rettigheter er tatt inn i Grunnloven § 104 som blant annet beskytter barns rett til å bli hørt, barns rett til liv, utvikling og en framtid, og slår fast at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn i alle saker som berører barn. Barnekonvensjonenes artikkel 2 og 24 gir barn rett til vern mot diskriminering og til å nyte godt av den høyest oppnåelige helsestandard, er også relevante å kjenne til.

Torggata 2-4,
0181 Oslo

Postboks 8889 Youngstorget,
0028 Oslo

Barnekonvensjonen artikkel 4 krever at staten skal sikre at fagpersoner har kunnskap om konvensjonens innhold, men også ferdigheter i hvordan rettighetene og prinsippene skal ivaretas. Dette må alle som gjennom sitt arbeid kommer i kontakt med barn kjenne til. Både ledere og ansatte i kriminalomsorgen og i tilknyttet helsetjeneste må ta hensyn til barns rettigheter og vurdere barns beste i alle saker som angår barn.

Selv om rettslige plikter er tiltenkt i en kommende veileder, anbefaler vi at barns rettigheter gis sin plass i disse retningslinjene.

Barns særlige behov for god ivaretagelse i kriminalomsorgen

FNs barnekonvensjon sier at fengsel kun skal benyttes som siste utvei og for kortest mulig tid overfor barn som begår straffbare handlinger.

I FNs barnekomite sin generelle kommentar nummer 10 understrekes det at unntaksbestemmelsen om at barn kan plasseres sammen med voksne når dette er til barnets beste er snever og skal tolkes strengt. Bakgrunnen for dette er at vi vet hvor skadelig det kan være for barn å ha kontakt med voksne innsatte. Som mindreårig i et vanlig fengsel er den innsatte allerede i utgangspunktet i en krevende situasjon. Med tanke på at de fleste mindreårige i tillegg sitter varetektsfengslet, er Barneombudet bekymret for at dette fører til ytterligere belastninger. Dette krever ekstra oppmerksomhet på mindreårige innsattes psykiske helse, og det er avgjørende at retningslinjene viser til hvordan mindreåriges rettigheter ivaretas på en tilfredsstillende måte.

Å sitte fengslet, i varetekt, på dom eller i forvaring, representerer en svært krevende situasjon for de barna det gjelder.¹ Belastningen øker ytterligere der barn og unge også blir isolert og mister meningsfull sosial kontakt med andre innsatte eller ansatte.

I vår gjennomgang av saker der barn var fengslet i perioden 2016-2019 fikk vi økt kunnskap om mindreårige som sitter i fengsel.² Barn som sitter i fengsel har ofte sammensatte og komplekse utfordringer, og lav tillit til systemet rundt seg.

I Norge er det en høy terskel for å sette barn i fengsel, samtidig vet vi at tallet er økende. I Sivilombudets temarapport Barn i Eidsberg fengsel, vises det til at «De siste ti årene har antallet nyinnsettelse av mindreårige i fengsel variert fra 19 som det laveste (2015) til 37 som det høyeste (2023). Tallene så langt i 2024 signaliserer en fortsatt økning» (s.8).³ Mindreårige plasseres i dag i en rekke fengsler sammen med voksne innsatte, også over tid, fengsler som hverken er beregnet for eller tilrettelagt for mindreårige. Dette (...) «utgjør også en risiko for at mindreårige utsettes for umenneskelig eller nedverdiggende behandling i strid med den europeiske menneskerettighetskonvensjonen artikkel 3.» (s. 5)⁴ At dette er i strid med både straffgjennomføringsloven og barnekonvensjonen utdypes ikke nærmere her. Men, dette

¹ Fransson & Skotte (2019), «Barn skal ikke i fengsel, men noen barn må ...».

² Oppsummering av Barneombudets gjennomgang av barn som ble fengslet i perioden 2016- 2019: <https://www.barneombudet.no/vart-arbeid/brev-til-myndighetene/funn-etter-gjennomgang-av-saker-der-barn-er-fengslet-i-perioden-2016-2019>

³ https://www.sivilombudet.no/wp-content/uploads/2024/06/Temarapport_Barn-i-Eidsberg-fengsel.pdf

⁴ https://www.sivilombudet.no/wp-content/uploads/2024/06/Temarapport_Barn-i-Eidsberg-fengsel.pdf

understreker behovet for særlig oppmerksomhet mot mindreårige innsatte, også i disse retningslinjene.

Retningslinjene bør omtale de særregler som gjelder for mindreårige innsatte og særlige behov for oppmerksomhet og oppfølging i forebygging og håndtering av selvmordsforsøk, selvmord og selvskading. I Sivilombudets temarapport vises det til bemanningsutfordringer, hvor barn da kan møte mange ulike betjenter og hvor dette representerer en risiko for at rutiner for ivaretagelse av barn ikke følges. Barneombudet anbefaler derfor at retningslinjene beskriver særregler for barn, og barns rettigheter og behov slik at dette blir ivaretatt på best mulig måte også i perioder med bemanningsutfordringer.

Psykiske lidelser og mangel på fellesskap er utbredt blant innsatte, og dette kan ha skadelige helsevirkninger på både kort og lang sikt.⁵ Under avsnitt 2. Faktorer og situasjoner som påvirker risiko for selvskading og selvmordsatferd, vises det til at den første tiden etter innsettelse i fengsel er en særlig sårbar fase «som kan medføre en forhøyet risiko for selvmordsatferd og selvskading.» Barn i kriminalomsorgen kan ha en opphopning av ulike risikofaktorer, hvor psykiske helseutfordringer kan være en av disse. Det er grunn til å anta at barn er ekstra sårbare og utsatte, både i den første tiden etter innsettelse og videre.

I aldersgruppen 15–25 år er selvmord den nest vanligste dødsårsaken.⁶ Fredrik A. Walby ledet et prosjekt hvor de kartla selvmord i perioden 2008 og 2019 blant barn og unge mellom 10 og 19 år som var, eller hadde vært, i kontakt med psykisk helsevern det siste året før de døde. Denne gruppen representerte 23 prosent av alle selvmord blant unge mellom 10 til 19 år. 49 av dem var jenter, mens 24 var gutter. Det bemerkes at dette er til tross for at gutter dominerer selvmordsstatistikken i alle aldersgrupper. Ifølge Walby har jenter oftere vært i behandling når de dør i selvmord, mens guttene har vært det på et tidligere tidspunkt. Gutter får et mindre tilbud og er raskere ute av behandling, som blant annet kan handle om gutters forhold til tjenesten.⁷

Barneombudet mottar månedlig statistikk fra kriminalomsorgen over antall barn i fengsel. Gutter er klart overrepresentert, men vi ser også at jenter i noen tilfeller fengsles, selv om dette er mindre vanlig. Vi anbefaler at retningslinjene viser til at barn kan ha ulike erfaringer fra psykiske hjelpetjenester på gruppenivå, samtidig som hvert enkelt barn, uavhengig av kjønn/kjønnsidentitet, har behov for å få hjelp til å kartlegge sitt behov for psykisk helsehjelp. For best mulig håndtering av dette er samarbeid mellom kriminalomsorgen og kommunale helse- og omsorgstjenester eller spesialisthelsetjenesten avgjørende. I dette ligger også samarbeid mellom disse når tiltaksplaner skal utarbeides.

I avsnitt 4.3.1 vises det til at brukermedvirkning er viktig og at det må innhentes samtykke som også inkluderer fritak fra taushetsplikten. Vi vil her minne om barns rett til medvirkning, og at det kan være nødvendig å bruke mer tid og oppmerksomhet på å gi tilstrekkelig informasjon, sørge for at barnet blir hørt og gitt reell medvirkning. Sammen med barnet anbefaler vi at det utforskes

⁵ Hammersland, R. og Barstad, A. (2022). Humanitære behov i Norge. Status 2022. Statistisk sentralbyrå

⁶ https://www.med.uio.no/klinmed/forskning/sentre/nssf/kunnskapsressurser/fakta-selv-mord-selvskading/dokumenter/nssf_fakta-om-selv-mord_webfil.pdf

⁷ <https://www.forskning.no/kjonn-og-samfunn-ntb-psykiske-lidelser/ny-selv-mordsforskning-gutter-far-mindre-hjelp/1999421>

om/ i hvilken grad foreldre eller eventuelt verge bør være delaktig for å kunne ivareta sitt ansvar og være til best hjelp for barnet. Barn er helserettlig myndige når de er 16 år. Samtidig så har helsepersonell plikt til å gi foreldre, eller den som er gitt ansvar for barnet, i denne sammenhengen oftest barnevernet, avgjørende informasjon for at de skal kunne ivareta sitt ansvar. Å kunne gi nødvendig omsorg og oppfølging også når barn er i kriminalomsorgen, kan være av betydning for barnet. Foreldre/ verge kan også bidra med viktig helsehistorikk inn til tiltaksplanen. Det samme gjelder under 4. Kriminalomsorgens ansvar og oppgaver. Under 4.1.1 Etablering av system, rutiner og opplæring i forebyggende arbeide, vises det til at enhetsleder har ansvar for at det blant annet (...) «er etablert et system og rutiner som sikrer at: a) alle innsatte/domfelte snarlig etter innsettelse/mottak gjennomfører en samtale med formål om å kartlegge og fange opp risikofaktorer for selvmordsadferd og selvskading for videre henvisning til helsetjenesten». Her kan foreldre eller verge bidra med informasjon som er helt nødvendig å kjenne til for kunne gi rask og rett hjelp. Alt selvsagt i samarbeid med barnet.

Det står at «Ansatte skal i sin kontakt med innsatte/ domfelte være årvåkne om forhold som kan indikere en risiko for selvskadings- eller selvmordsadferd, og det skal være lav terskel for å spørre om vedkommende har tanker om slik handling» (s. 6) Retningslinjene bør bidra til at barn gis ekstra oppmerksomhet, møtes med omsorg og sikres rett hjelp i kriminalomsorgen. Hjelp i form av å identifisere og ta i bruk ulike beskyttelsesfaktorer som kan hindre videre negative utfall og som samtidig bidrar til å bedre barnets helse og livssituasjon.

Å kunne arbeide forebyggende og kunne håndtere selvmordsfare, selvmord og selvskading hos barn stiller krav til særskilt kunnskap og kompetanse. Avsnitt 6. Krav til opplæring og kompetanse, viser til hva ansatte skal ha tilstrekkelig opplæring og kompetanse til å kunne ivareta. Vi anbefaler at alle disse områdene også må sikres der hvor de har mindreårige innsatte. Nyere forskning og studier viser at «sikkerhetskulturen» står sterkt i kriminalomsorgens arbeid med innsatte, samtidig har de ansatte manglende kunnskap om barns sårbarhet og innsattes rettigheter.⁸ Barneombudet anbefaler at retningslinjene under dette avsnitte supplerer punktene med hva som er særskilt for barn, inkludert tilbydere av ulike opplæringstiltak, og hvor opplæring og veiledning kan etterspørres.

Struktur i nye retningslinjer

Retningslinjene kan med fordel gis noen visuelle endringer slik at den blir enklere å navigere i.

Vi er særlig opptatt av at det som vedrører barn i kriminalomsorgen og tjenester knyttet til dem kommer tydelig frem, gjerne ved et eget avsnitt, og/ eller egne underavsnitt knyttet til de ulike tematiske områdene i retningslinjene. I de nye retningslinjene må det ikke være tvil om at barn i kriminalomsorgen både har egne særregler og at de er gitt generelle og særlige rettigheter i barnekonvensjonen og grunnlovens § 104. Dette er sentrale rettigheter for barn, og ved at de blir gitt sin særlige plass vil det etter Barneombudets vurdering bidra til å sikre at fagpersoner har

⁸ Fransson & Skotte, (2019), «Barn skal ikke i fengsel, men noen barn må ...» og Sivilombudsmannen, «særskilt melding til Stortinget om isolasjon og mangel på menneskelig kontakt i norske fengsler»:

https://www.sivilombudet.no/wpcontent/uploads/2019/06/SOM_S%C3%A6rskilt-melding_WEB.pdf

både kunnskap om barns rettigheter og kompetanse i å omsette dette i det forebyggende arbeidet og i å håndtere alvorlige hendelser som selvmordsforsøk og selvskading.

Vi håper å se at nye retningslinjer bidrar til å forbygge selvmord, selvmordsforsøk og selvskading hos barn i kriminalomsorgen og best mulig oppfyllelse av barns rettigheter.

Med vennlig hilsen

Ivar Stokkerei
fagsjef

Lise K. Raffelsen Hope
seniorrådgiver

Brevet er godkjent elektronisk og har derfor ingen signatur.